

Igor Dutka

docent Katedry Marketingu Lwowskiego Instytutu Państwowych Technologii
Najnowszych i Zarządzania im. W. Czornowola, współorganizator stałych sądów
polubownych we Lwowie, Ukraina

Oddziaływanie ustawy wzorcowej o międzynarodowym arbitrażu UNCITRAL w aspekcie prawa ukraińskiego o sądownictwie polubownym

Doświadczenia światowe wskazują, że reformowanie systemu sądownictwa nie tylko na Ukrainie, ale i w innych krajach Europy Wschodniej nie może być dokonywane bez rozbudowy systemu alternatywnych sposobów rozstrzygnięcia sporów. To one bowiem są częstokroć doskonałą metodą obrony wszelkich praw majątkowych, zapewniającą szybkie i w miarę tanie rozpatrzenie sprawy cywilnej. W niektórych systemach prawnych przyjmuje się, że rozstrzygnięcie takich sporów w obiegu międzynarodowym, jak np. połączenie lub zjednoczenie, zespolenie spółek, zawarcie umów o wspólnej działalności w zakresie handlu, budownictwa i w innych kierunkach prowadzenia wspólnego biznesu, są realizowane wyłącznie przez sądy niepaństwowe. Według danych Niemieckiego Instytutu Sądownictwa Polubownego 90% umów międzynarodowych w zakresie biznesu zawiera klauzulę polubowną zobowiązującą strony do rozstrzygnięcia sporów w sądach niepaństwowych. W związku z tym w prawie międzynarodowym coraz wyraźniej wykrystalizowuje się paradygmat arbitrażu – modelu sądownictwa, którego decyzje mają moc prawną na równi z decyzjami sądu państwowego. Te okoliczności zmusiły ustawodawców do nadania na poziomie krajowym nowego ujęcia stosunkowi państwa do alternatywnych sposobów rozstrzygnięcia sporów. W rezultacie ustawy narodowe uzupełniono nowelami regulującymi przepisy przeprowadzenia arbitrażu. Szczególnie mocno w środowisku naukowym na Ukrainie rozważa się reformę sądownictwa polubownego, dostrzegając przy tym olbrzymi potencjał alternatywnych form rozwiązywania sporów, a jednocześnie szukając remedium na niedomagania państwowego wymiaru sprawiedliwości.

Ważną rolę w opracowaniu jednolitych standardów arbitrażu odegrały oczywiście organizacje międzynarodowe, zwłaszcza opracowania Komisji Prawa Międzynarodowe-

go ds. Handlu przy ONZ. Właśnie ona wytyczyła sobie cel uogólnienia doświadczeń światowych oraz wypracowania ogólnych przepisów prowadzenia arbitrażu zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym. Przyczyną stało się to, że ustawy krajowe zawierały znaczne rozbieżności w procedurach prowadzenia arbitrażu, a także nie obejmowały wszystkich kwestii niezbędnych dla prowadzenia postępowania arbitrażowego. Oprócz tego niektóre ustawy krajowe są przestarzałe, ponieważ były używane w prawie krajowym wybranych państw od XIX w., chociaż odzwierciedlały pewne tradycje narodowe w zakresie arbitrażu. Skutkiem podjętych działań wypracowana została przez Komisję **wzorcową ustawą o arbitrażu międzynarodowym UNCITRAL**. Zgromadzenie Ogólne ONZ w Rezolucji 40/72 z 11.12.1985 r. zleciło wszystkim krajom wziąć pod uwagę ustawę modelową, mając na uwadze celowość unifikacji ustaw o procedurze arbitrażu i konkretne potrzeby praktyki międzynarodowego arbitrażu handlowego¹.

Jak zaznaczono w raporcie Sekretariatu Komisji, ustawa ta jest należną i konstruktywną podstawą dla uzgodnienia i udoskonalenia prawa krajowego. Zawiera wszystkie etapy postępowania arbitrażowego, zaczynając od umowy arbitrażowej i kończąc na uznaniu i wykonaniu orzeczenia arbitrażowego, oraz odzwierciedla globalny konsensus wobec zasad i podstawowych aspektów praktyki arbitrażu międzynarodowego.

Na poziomie krajowym stanowczym krokiem w kierunku dołączenia Ukrainy do państw o rozwiniętym systemie alternatywnych sposobów rozstrzygania konfliktów prawnych było przyjęcie przez Radę Najwyższą Ukrainy 11.5.2004 r. **ustawy Ukrainy O sądach polubownych** (dalej jako: Ustawa). Czteroletnia praktyka stosowania Ustawy pokazała szereg problemów i luk wymagających uregulowania na poziomie prawnym. W Radzie Najwyższej zarejestrowano pięć projektów Ustawy dotyczących wniesienia odpowiednich zmian do Ustawy: deputowanych Rady Najwyższej Ukrainy **O.W. Ławrynowycza** (projekt ustawy Nr 1399), **O.B. Feldmana** (projekt ustawy Nr 1433), **O.M. Bondara** (projekt ustawy Nr 2175), **J.A. Karmazina** (projekt ustawy Nr 2452) oraz **Gabinetu Ministrów Ukrainy** (projekt ustawy Nr 1433-1).

W projektach tych ustaw, w moim przekonaniu, na szczególną uwagę zasługuje nowe spojrzenie organów ustawodawczych na zmiany do art. 6, 51 i 55 Ustawy, dotyczące odpowiednio m.in. kwestii zakresu kompetencji sądów polubownych, postępowania, składu podmiotowego, oskarżenia i wykonania orzeczeń sądów polubownych. Właśnie to były główne problemy w licznych dyskusjach przy okrągłym stole, organizowanych przez Izbę Polubowną w ciągu lat 2006–2008, z udziałem sędziów sądów jurysdykcji ogólnej, polubownych sędziów praktyków oraz fachowców prawa. W tym też celu organizowane były spotkania przedstawicieli nauki i podejmowano w tym zakresie liczne dyskusje.

Jak wskazuje analiza niektórych zagadnień, treść zmian zaproponowanych w projektach ustawy do obowiązujących norm (Ustawy) jest w znacznym stopniu zróżnico-

¹ Ustawa wzorcowa UNCITRAL o międzynarodowym arbitrażu handlowym. Komisja ONZ ds. prawa handlu międzynarodowego. Dwudziesta pierwsza sesja, Nowy Jork, 11–12.4.1988 r. Dostępna: <http://www.uncitral.org>.

wana. Przykładowo w przedmiocie samego zakresu kompetencji sądów polubownych proponuje się skreślić z art. 6 Ustawy wpis o zakresie kompetencji sądów polubownych wobec spraw o uznanie czynności prawnej za ważną lub nieważną². Poseł ludowy *O. Ławrynowycz* proponuje także usunąć z zakresu kompetencji sądów polubownych sprawy, których stroną są organy władz państwowych i samorządu miejscowego, w tym organy, dla których ustawodawstwo deleguje taki zakres kompetencji, a także sprawy, których rozstrzygnięcia będą wymagały podjęcia działań przez organy władz państwowych, organy samorządu, ich osoby urzędowe i inne podmioty³. Natomiast poseł ludowy *J. Karmazin* proponuje usunąć z zakresu kompetencji sądów polubownych sprawy, w których jedną ze stron jest organ władzy państwowej, organ samorządu miejscowego, urząd państwowy lub organizacja, przedsiębiorstwo skarbowe, pod warunkiem że te spory nie należą do prywatnoprawnych, w przypadku zaś, gdyby należały, to wówczas warto je zostawić w takim kształcie, jaki obowiązuje⁴.

We współczesnej literaturze prawniczej problemowi zakresu kompetencji sądów polubownych pilną uwagę poświęcają liczni prawnicy i fachowcy z zakresu sądownictwa polubownego. Zwłaszcza są to prace: *M. Morozowa, J. Osypowa, S. Afanasjewa, A. Zajcewa, E. Nosyriewa, W. Tarasowa*. O tym pisze w swoim artykule *J. Prytyka*⁵. Ten ostatni, przedstawiając swój pogląd, podaje wyczerpującą odpowiedź na wytyczone pytanie, wskazując, że **stosunki prawne mogące być przedmiotem postępowania polubownego są ograniczone wyłącznie zakresem prywatnych stosunków prawnych**, tzn. że jeżeli sporne stosunki prawne powstały ze stosunków administracyjnych lub innych i mają charakter publiczno-prawny, to sąd polubowny nie powinien ich rozpatrywać. Stając na stanowisku *J. Prytyki*, można zgodzić się, że ograniczenie zakresu kompetencji sądu polubownego (arbitrażowego) może być uzasadnione jedynie w przypadku, jeżeli stroną jest organ władz państwowych lub osoba, której według prawa delegowano funkcje państwowe.

Poza powyższym zagadnieniem, na które zwraca się uwagę podczas dyskusji i prac, równie problematyczną kwestią jest to, komu przysługuje legitymacja do zaskarżenia

2 *O.B. Feldman*, Projekt ustawy Nr 1433 z 25.1.2008 r. Tablica porównawcza do projektu ustawy Ukrainy O wniesienie zmian do ustawy Ukrainy O sądach polubownych. Redakcja art. 6. Dostępny: <http://www.rada.gov.ua>.

3 *O.W. Ławrynowycz*, Projekt ustawy Nr 1399 z 22.1.2008 r. Tablica porównawcza do projektu ustawy Ukrainy O wniesienie zmian do ustawy Ukrainy O sądach polubownych. Redakcja art. 6. Dostępny: <http://www.rada.gov.ua>.

4 *J.A. Karmazin*, Projekt ustawy Nr 2452 z 7.5.2008 r. Tablica porównawcza do projektu ustawy Ukrainy O wniesienie zmian do ustawy Ukrainy O sądach polubownych. Redakcja art. 6. Dostępny: <http://www.rada.gov.ua>.

5 *J. Prytyka*, Zakres kompetencji sądu polubownego, *Prawo Ukrainy* 2005, Nr 7, s. 51–54.

orzeczenia sądu polubownego. Przy tym z ustawy wynika, że **osoby trzecie nie są uprawnione do zaskarżenia orzeczenia sądu polubownego**⁶.

Natomiast w projektach ustawy postuluje się, aby w tym zakresie poczynić pewną zmianę, a mianowicie powinno być dopuszczalne zaskarżenie orzeczenia polubownego przez osobę trzecią. W związku z tym powinna być wycofana z Ustawy część 3 art. 34.

Oprócz tego w projekcie ustawy *J.A. Karamzina* dopuszcza się zaskarżenie orzeczenia sądu polubownego, ale pod warunkiem, że sąd rozstrzygnął kwestie o prawach i zobowiązaniach osób, które nie uczestniczyły w sprawie⁷. Możliwość zaskarżenia orzeczenia polubownego przez osobę trzecią nie jest uzasadniona według takich przyczyn. Po pierwsze: sama istota powstania sądu polubownego wskazuje, że rozstrzyga on spór między dwiema stronami o naruszone prawo majątkowe lub interes, który jest wyłącznym prawem lub interesem należącym do jednej lub drugiej strony⁸.

Po drugie, w przypadku gdy orzeczenie sądu polubownego ingeruje w interesy osób trzecich, nie przeszkadza to tym ostatnim zwrócić się o obronę swojego prawa do sądu państwowego drogą uznania za nieważną umowy polubownej oraz jako skutek – nieważne orzeczenie polubowne w całości lub częściowo.

Na przykład ani polska lub niemiecka ustawa, ani najbliższa do naszej według treści ustawa rosyjska⁹ nie mają instytucji zaskarżenia orzeczenia sądu polubownego przez osobę trzecią. Oskarżenie sądu polubownego jest możliwe wyłącznie według oświadczenia woli strony – uczestnika postępowania arbitrażowego (tak w ustawach: rosyjskiej – art. 40¹⁰, polskiej – art. 1206 KPC, niemieckiej – § 1059¹¹, w ustawie modelowej UNCITRAL – art. 34¹²).

Problematyczny okazał się także art. 55 Ustawy, który ustala podmiotowy skład i tryb wykonania orzeczenia sądu polubownego. Z jego treści wynika, że czynności prawne podjęte przez sąd polubowny i zaakceptowane w drodze orzeczenia nabierają mocy wyłącznie dla dwóch grup podmiotów:

6 Ustawa Ukrainy O sądach polubownych z 11.5.2004 r., Nr 1701-IV, Dziennik Rady Najwyższej Ukrainy 2004, N 35, ct. 412 – cz. 3 art. 34.

7 *J.A. Karamzin, op. cit.*, redakcja art. 34.

8 a) *W. Hołowczenko*, Stan i problemy sądownictwa polubownego, Prawo Ukrainy 2005, Nr 9, s. 83–85.
b) *J. Prytyka*, Problemy określenia miejsca instytucji postępowania polubownego w systemie prawa ukraińskiego, Prawo Ukrainy 2006, Nr 3, s. 16–18.

9 Federacja Rosyjska. Ustawa Federalna O sądach polubownych w Federacji Rosyjskiej. Przyjęta przez Dumę Państwową 21.6.2002 r. Aprobowana przez Radę Federacji 10.7.2002 r. Dostępna: <http://www.allpravo.ru>.

10 *Ibidem*.

11 Niemieckie Prawo Arbitrażowe 1998 r. Dostępne: <http://www.dis-arb.de>.

12 Przep. 1.

- 1) stron postępowania polubownego¹³;
- 2) organów władz państwowych, organów samorządu miejscowego oraz ich osób urzędowych¹⁴.

Co do procedury wykonania orzeczenia sądu polubownego, to według Ustawy dla pierwszej grupy osób orzeczenie przez stronę zobowiązaną wykonuje się dobrowolnie w trybie i w okresie określonym w orzeczeniu. Przymusowego zaś wykonania orzeczenia przez stronę zobowiązaną zgodnie z art. 57 Ustawy dokonuje się na podstawie tytułu egzekucyjnego wydanego przez sąd właściwy stronie zainteresowanej w trybie ustalonym przez ustawę Ukrainy O postępowaniu egzekucyjnym. Dla drugiej grupy podmiotów ustawodawca nie przewiduje dobrowolności wykonania orzeczenia sądu polubownego i jest ono wykonywane po wydaniu tytułu egzekucyjnego przez właściwy sąd¹⁵.

Przez wyżej wymienione projekty Ustawy proponowane są następujące zmiany tego artykułu.

W pierwszym przypadku: uzupełnić skład podmiotowy drugiej grupy osób, dla których orzeczenie sądu polubownego będzie miało moc prawną – są to podmioty realizujące funkcje zarządzające władzy na podstawie ustawodawstwa, w tym wykonujące delegowane upoważnienia władzy, a także ich osoby urzędowe¹⁶. Przy tym pozostaje bez zmian procedura skłonienia do podjęcia przez te osoby działań według orzeczenia sądu polubownego – drogą podania tytułu egzekucyjnego wydanego przez właściwy sąd.

W drugim przypadku zmiany noszą charakter dość istotny: orzeczenie sądu polubownego nabiera mocy prawnej jedynie dla stron postępowania polubownego (drogą wyeliminowania z Ustawy cz. 3 art. 55¹⁷).

Analogiczne podejście zauważamy w ustawie rosyjskiej o sądach polubownych, w której instytucja wykonania orzeczenia polubownego nie przewiduje zaangażowania osób, które nie były stronami, i posiada moc prawną wyłącznie dla stron postępowania polubownego¹⁸. Według tego można konstatować, że projekty ustawy posła Rady Najwyższej Ukrainy O. Ławrynowycza i Gabinetu Ministrów Ukrainy są w pewnej mierze kompilacją ustawy rosyjskiej o sądach polubownych.

To ograniczenie składu podmiotowego, dla którego orzeczenie sądu polubownego ma moc prawną, a także „technologia” jego wykonania tak w Ustawie obowiązującej,

13 Ustawa Ukrainy O sądach polubownych, *op. cit.*, cz. 1 art. 55.

14 *Ibidem* – cz. 3 art. 55.

15 *Ibidem*.

16 a) O.B. Feldman, *op. cit.*, redakcja art. 55. b) J.A. Karmazin, *op. cit.*, redakcja art. 6.

17 a) O.W. Ławrynowycz, *op. cit.*, redakcja art. 55. b) Gabinet Ministrów Ukrainy, Projekt ustawy Nr 1433-1 z 14.2.2008 r. Tablica porównawcza do projektu ustawy Ukrainy O wniesienie zmian do ustawy Ukrainy O sądach polubownych. Redakcja art. 55. Dostępny: <http://www.rada.gov.ua>.

18 Patrz przyp. 9.

jak i w wyżej wymienionych projektach nie odpowiada zarówno ustawie modelowej UNCITRAL, jak i praktyce międzynarodowej (przypomnijmy sobie rozwiązania polskie i niemieckie). Otóż ustawa modelowa UNCITRAL nie zawiera żadnej normy ograniczającej krąg osób postępowania arbitrażowego według sporu i mocy prawnej orzeczenia arbitrażowego. Niemiecki i polski Kodeks postępowania cywilnego także nie ustalają takich ograniczeń i nie zabraniają być uczestnikiem postępowania arbitrażowego organowi władz lub osobie, której delegowano upoważnienia władz.

Można więc konstatować, że obowiązująca redakcja cz. 3 art. 55 Ustawy w części rozszerzenia kręgu osób, dla których orzeczenie sądu polubownego ma moc prawną, np. w porównaniu z ustawą rosyjską ograniczającą ten krąg do stron postępowania polubownego, jest pewnym krokiem do przodu, jak przystało na standardy światowe. Jednocześnie procedura skłonienia podmiotów do podjęcia działań według orzeczenia sądu polubownego drogą wydania tytułu egzekucyjnego przez właściwy sąd zawiera pewną kolizyjność i w praktyce nie może być realizowana według następujących podstaw.

Po pierwsze, jeżeli właściwym sądem jest miejscowy sąd gospodarczy, to zgodnie z cz. 1 art. 116 Kodeksu postępowania gospodarczego Ukrainy wykonanie orzeczenia sądu gospodarczego realizuje się na podstawie wydanego rozporządzenia, które jest tytułem egzekucyjnym wystawianym egzekutorowi¹⁹ i jest wykonywane w trybie ustalonym przez ustawę Ukrainy O postępowaniu egzekucyjnym i określa warunki i tryb wykonania orzeczeń sądów i innych organów (osób urzędowych) według prawa podlegających przymusowej egzekucji w razie niewykonania ich w trybie dobrowolnym²⁰. Z treści rozporządzenia wynika, że dotyczy ono tylko strony zobowiązanej (pozwanego dłużnika) według sprawy w postępowaniu sądowym.

Po drugie, jeżeli orzeczenie sądu polubownego dotyczy cywilnych stosunków prawnych, to sądem właściwym według Ustawy będzie miejscowy sąd powszechny²¹. Zgodnie z ust. 2 art. 368 Kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy według podania osób, na rzecz których uchwalono orzeczenie, zostaje wydany tytuł egzekucyjny²². Jego sporządzenie musi być zgodne z wymaganiami wobec tytułu wykonawczego zgodnie z ustawą Ukrainy O postępowaniu egzekucyjnym i dotyczy wyłącznie strony postępowania sądowego zobowiązanej według sprawy²³.

19 Kodeks postępowania gospodarczego Ukrainy z 6.11.1991 r., Nr 1798-XII, Dziennik Rady Najwyższej Ukrainy 1992, N 6, cr. 56.

20 Ustawa Ukrainy O postępowaniu egzekucyjnym z 21.4.1999 r., Nr 606-XIV, Dziennik Rady Najwyższej Ukrainy 1999, N 24, cr. 207.

21 Ustawa Ukrainy O sądach polubownych, *op. cit.* – cz. 8 art. 2.

22 Kodeks postępowania cywilnego Ukrainy z 18.3.2004 r., Nr 1618-IV, Dziennik Rady Najwyższej Ukrainy 2004, N 40–41, 42, cr. 492.

23 Ustawa Ukrainy O postępowaniu egzekucyjnym z 21.4.1999 r., Nr 606-XIV, Dziennik Rady Najwyższej Ukrainy 1999, N 24, cr. 207 – art. 11.

Z powyższego wypływa, że cz. 3 art. 55 Ustawy nie może być zastosowana z tego powodu, iż tytuł egzekucyjny według wyżej wymienionych norm Kodeksu postępowania gospodarczego Ukrainy i ustawy Ukrainy O postępowaniu egzekucyjnym jest dokumentem dotyczącym wyłącznie stron spornych stosunków prawnych. A zgodnie z art. 6 Ustawy podmioty wymienione w cz. 3 art. 55 nie mogą być stronami postępowania polubownego. Oprócz tego ta norma nie może być wykonana w razie ich włączenia do postępowania polubownego według sprawy jako osób trzecich, ponieważ według norm Kodeksu cywilnego Ukrainy zobowiązanie nie może dotyczyć osoby trzeciej²⁴.

Problem nadania mocy prawnej orzeczeniu arbitrażowemu (polubownemu) – według mnie – można rozstrzygnąć, korzystając z doświadczeń międzynarodowych. Więc w świetle ustawy modelowej UNCITRAL **orzeczenie arbitrażowe nabiera mocy prawnej i staje się obowiązujące na całym terytorium państwa, w którym zostało wydane, w tym dla stron, pod warunkiem dokonania procedury jego uznania przez właściwy sąd.** Przy tym odmowa uznania orzeczenia arbitrażowego może nastąpić wówczas, gdy: sąd właściwy podejmie decyzję, że obiekt sporu nie może być przedmiotem postępowania arbitrażowego według ustawodawstwa państwa; jeżeli uznanie i wykonanie orzeczenia arbitrażowego jest sprzeczne z porządkiem publicznym tego państwa²⁵. Podobne rozwiązania przewidują inne ustawodawstwa, w tym m.in. polskie oraz niemieckie, oparte w dużej mierze na ustawie modelowej.

ABSTRACT

Utilizing an analytically comparative scientific method an author investigational accordance of offered to Verkhovna Rada of Ukraine of bills in relation to making alteration in a current legislation about an arbitration (court of arbitration) to the Typical law of UNCITRAL (UNCITRAL Model Law) on an international arbitration.

24 Kodeks postępowania cywilnego Ukrainy, *op. cit.*, art. 511.

25 Typowa ustawa UNCITRAL – art. 36.